

jednotlivých vědeckých institucí, s hlavními událostmi vědeckého života. Nejvýznamnější je zde část věnovaná informacím o spolupráci vědců socialistických zemí. V roce 1977 do ní byly zařazovány převážně informace o mnohostranné spolupráci sociologů (č. 2), o sovětsko-polské komisi filozofů (č. 1) a pravidelně materiály o činnosti problémových komisí mnohostranné spolupráce akademií věd socialistických zemí. Analogicky je sestavována i část nazvaná *Kongresy, konference, sympozia*. *Redakce neustále hledá nové formy, aby operativně seznamovala čtenáře s bohatými zkušenostmi a výsledky mezinárodní spolupráce a všemi prostředky napomáhala jejímu rozvíjení.*

V další důležité části časopisu – *Přehledové studie a recenze* – byly v roce 1977 publikovány tři přehledové studie (včetně těch, které se zabývají sovětskými výzkumy problematiky rozvinutého socialismu) a 57 recenzí, včetně recenzí osmi mezinárodních monografií a dvaceti prací vědců bratrských socialistických zemí.

Při výběru mají přednost recenze kolektivních prací a komplexních studií, přeložených do cizích jazyků, včetně knih vycházejících v mezinárodních edicích *Socialism: opyt, problemy, perspektivy* a *Kritika buržoaznoj ideologii i revizionizma*.

V poslední části časopisu – *Bibliografii* – jsou publikovány anotace všech společných prací humanitních vědců socialistických zemí.

Pro redakci časopisu *Obščestvennyje nauki*, jehož konečná podoba se teprve tvoří, mají velkou hodnotu čtenářské ohlasy, přání, připomínky a návrhy.

A. G. Abramov

K pojmu sociologické zákony v sovětské sociologii

Vybudovat marxistickou sociologii, vymezit její vztah k ostatním vědám, zejména však k historickému materialismu, určit předmět marxistické sociologie, vytvořit sociologickou teorii a metodologii, to byl úkol velmi nesnadný, na jehož plnění se podíleli sovětsští sociologové od samého vzniku prvního socialistického státu na světě.

V průběhu četných diskusí na různých konferencích místního i celostátního charakteru, jejichž výsledky byly publikovány v odborných časopisech a sbornících, se krystalizovaly názory na zásadní teoretické otázky sociologie. Vyjasňoval se také vztah mezi sociologickou teorií a konkrétními sociologickými výzkumy. V posledních letech stále sílí proud požadující rozvoj marxistické sociologie jako samostatné vědy a zdůrazňující nutnost vypracovat specifické sociologické teorie, podpořit konkrétní výzkumy a vymezit jejich vzájemný vztah. Představitelé tohoto proudu vidí specifičnost a odlišnost sociologie od ostatních společenských věd v tom, že zkoumá systémy a sociální jevy z hlediska jejich působení na vývoj společenských vztahů mezi lidmi, na utváření člověka, na jeho vědomí a jednání. Společnost zkoumá jako celistvý systém, rozvíjející se podle přírodně historických zákonů, jako živý, soustavně se vyvíjející společenský organismus. Nejvyšší rovinu tvoří obecná sociologická teorie (tj. historický materialismus), která zkoumá společnost jako celistvou strukturu a odhaluje nejobecnější zákony jejího fungování a vývoje. Druhou rovinou je speciální sociologická teorie, zkoumající specifické sociální místo a sociální úlohu jednotlivých institucí nebo sfér společenského života – jednotlivých „subsystémů“ v rámci jejich obecné sociální determinovanosti a závislosti na společnosti jako celku. Poslední rovinou je rovina empirická, tj. výzkum sociálních faktů a jejich vědecká systemizace [Rumjancev – Osipov 1968; Ugrinovič 1970 : 39 an.].

Všechny tři roviny nejen vzájemně souvisí, ale mají i samostatný význam. Zákony a kategorie historického materialismu jsou podle této koncepce prohlašovány za základ celého systému sociologie i jiných společenských věd.

V této souvislosti se objevuje i nutnost vymezení pojmu sociologický, společenský, sociální a historický zákon.

Je třeba říci, že se obvykle nečiní rozdíl mezi zákony společenskými a sociálními. Je tomu tak například v pracích V. A. Chofakovové a A. F. Jackeviče. V. A. Chofakovová je ztotožňuje a zamýšlí se nad jejich odlišností od zákonů přírodních, přičemž za nejpodstatnější rys, jenž je odlišuje od zákonů přírodních, pokládá jejich nerozlučné sepětí s činností lidí [Chofakova 1972 : 21]. Vychází z činnosti jako způsobu existence sociální formy pohybující se hmoty, neboli způsobu bytí lidí. Upozorňuje na historický charakter sociálních zákonů, který je podmíněn dynamikou lidské činnosti. Sociální zákony definuje jako spojení mezi určitými stránkami, sférami a jevy společenského života podmiňujícími určité zaměření historického procesu. „Sociální zákonitá spojení mají znaky podstatnosti a nutnosti, obecnosti a stálosti, objektivitu a historičnosti“ [Chofakova 1972 : 21].

Podobně S. M. Gončaruk vyslovuje názor, že společenské zákony se nemohou projevovat jinak než prostřednictvím uvědomělé činnosti lidí. „Společenské zákony odrážejí vztahy materiálních a duchovních stránek společenského života“ [Gončaruk

1973 : 4]. Z tohoto hlediska dělí autor společenské zákony do dvou skupin: 1. zákony společenských materiálních vztahů, 2. zákony vyjadřující spojení společenských pod-systémů různé kvality – společenského bytí a společenského vědomí, základny a nadstavby a různých druhů materiálních a ideologických vztahů. I J. K. Pletnikov, který v stati *Některé všechny sociálních sfér i společnosti jako celku* zkoumání *působení společenských zákonů* používá stejně, jako S. M. Gončaruk, jediné pojmu společenské zákony, spatřuje rozdíl mezi zákony přírody a zákony společnosti v činnosti lidí. Společenské zákony prohlašuje za určitou formu sociálních vztahů [Pletnikov 1973 : 23]. V. P. Vinogradov a S. I. Gončaruk se ve své knize *Zákony společnosti a vědecké předvídání* zaměřují na metodologickou analýzu společenského zákona jako základu předvídání. Analyzují prognostické funkce zákonů společnosti a v souvislosti s tím se zabývají dosud málo zpracovanými problémy, jako je charakter determinace ve společenském zákonu, sepětí zákonů struktury, fungování a vývoje a jejich vzájemné doplňování při prognózování [Vinogradov 1972].

Někteří autoři srovnávají zákony sociální, společenské či sociologické se zákony obecně ekonomickými. A. F. Jackevič v knize *Leninismus a zákony společnosti* definuje obecně ekonomické zákony jako zákony vývoje materiální výroby, která je základem vývoje všech sociálních sfér i společnosti jako celku. Zdůrazňuje, že jejich analýza umožňuje ukázat podstatné, opakující se kauzální vztahy, které jsou součástí mechanismu fungování sociálních zákonů. Nakonec nejen dochází k závěru, že obecně sociologické a obecně ekonomické zákony nelze klást do protikladu, ale dopouští se i druhé krajnosti, když prohlašuje, že uvedené zákony jsou fakticky totožné. Domníváme se, že s tímto závěrem nelze souhlasit, neboť obecné sociologické zákony, jak známo, charakterizují vývoj celé společnosti, zatímco obecně ekonomické zákony pouze jednu sféru (i když nejdůležitější) – oblast materiální výroby. Pokud jde o sociální, společenské a sociologické zákony, autor je nijak nerozlišuje.

V některých pracích se setkáváme pouze s pojmem sociologické zákony. O vymezení vzájemného vztahu sociologického a historického zákona se snaží N. A. Děvjatin. Přesné vymezení obou těchto zákonů je v Sovětském svazu předmětem diskuse již od konce dvacátých let [Andrejev 1929]. V šedesátých letech se tímto problémem zabývalo rozšířené zasedání sekce společenských věd prezidia AV SSSR. Až do roku 1964 [Istorija 1964] v diskusích převládalo hledisko, které samostatný charakter historické zákonitosti popíralo. Počínaje rokem 1964 se rozšířil názor, že historická zákonitost má svou specifičnost. Proti tomuto stanovisku však byly četné námitky. Uváděly se různé argumenty, například že neexistuje zvláštní druh historické činnosti lidí, a proto prý neexistují ani historické zákony. Na rozdíl od těchto pojetí se N. A. Děvjatin vyslovuje pro rozlišování sociologických a historických zákonů. Věnuje pozornost jejich strukturálním zvláštnostem, které tkví v různém obsahu pojmů obecného a zvláštního. Svůj soud opírá o tezi, že kategorie obecného v sociologickém zákonu zahrnuje to, „co spojuje společnost s okolní přírodou“, kdežto kategorie zvláštního zahrnuje to, co „základním způsobem odlišuje sociální formu pohybu hmoty od všech ostatních forem“. V historickém zákonu spojuje kategorie obecného to, co „má svůj odraz v opakovatelnosti v dějinách jiných národů, národností, států, které procházejí stejným stupněm vývoje v systému společenskoekonomických formací, kdežto kategorie zvláštního obsahuje neopakovatelný, konkrétně historický materiál...“ [Děvjatin 1969 : 153].

Domníváme se, že charakteristika obecného a zvláštního, jak ji podává Děvjatin, je správná jen pokud jde o historické zákony. Specifičnost společenského zákona vydává autor za specifičnost zákona sociologického, který srovnává se zákonem historickým.

K otázce vztahu sociologických a historických zákonů se vyjadřují mnozí další sovětské autoři ([Gulyga 1969; Rožin 1969; Gurevič 1969; Mitin 1968; Solodkij 1969]). Pokud jde o vymezení pojmů společenský a sociologický zákon, z uvedených prací jednoznačně vyplývá, že společenské zákony jsou považovány za obecné a sociologické zákony jsou chápány jako jejich součást.

Na důležitost vymezení sociologického zákona upozorňuje J. Kuczyński v časopise *Voprosy filosofii* v článku *Sociologické zákony* [Kuczyński 1957]. Stať se stala podnětem k další vlně diskusí o vzájemném vztahu historického materialismu a sociologie. Autor vychází z předpokladu, že ve skutečnosti, která se skládá ze tří sfér – přírody, společnosti a myšlení – existují různé zákony. Jedny jsou obecné pro všechny tři sféry, jiné se naopak vztahují jen na jednu sféru a její části. Třetí vyjadřují spojení mezi sférami a jejich částmi. V souvislosti s vymezováním těchto zákonů autor uvádí: ... v těch případech, kdy se zkoumají vztahy mezi sférou společnosti jako celku a sférami přírody a myšlení, máme co dělat se zákony historického materialismu. Když se však zkoumají vztahy mezi částmi společenské sféry, pak, jak se domnívám, zákony těchto vztahů je třeba nazývat sociologickými [Ku-

czyński 1957 : 95]. Kritikové tohoto stanoviska vytýkali Kuczyńskému, že některé zákony historického materialismu řadí k sociologickým, a tím ochuzuje historický materialismus. Jiní namítali, že vůbec není třeba rozlišovat sociologické zákony a zákony historického materialismu, neboť jsou totožné. Rozlišení oblastí historického materialismu a sociologie nazývali „krokem zpět ve vědě o společnosti“ [Kozlovskij 1958 : 128].

Diskuse ukázala, že řešení sporu o vzájemném vztahu historického materialismu a sociologie, filozofie a sociologie, historického materialismu a vědeckého komunismu závisí na chápání zákonů, jimiž se tyto vědy zabývají. Ovšem, jak konstatuje A. K. Uledov, to právě není jasné [Uledov 1971 : 21]. Podobně V. P. Rožin se zmiňuje o tom, že „není jednota názorů na pojetí sociologického zákona“ [Rožin 1962 : 46]. Ani později se situace nestává jasnější, jak podotýká V. P. Rožin v pozdější práci *Zákony marxisticko-leninské sociologie* [Rožin 1969 : 19]. Sociologickými se nazývají zpravidla takové zákony, jejichž platnost se vztahuje na všechny společenské formace. Později pak je rozlišováno mezi obecně sociologickými zákony, jejichž platnost se omezuje na jednu společenskou formaci, a sociologickými zákony, vztahujícími se k jedné formaci.

Prvním krokem ke zpřesnění pojmu obecně sociologického zákona byl výklad zákonů historického materialismu jako zákonů obecných ve dvojitým smyslu. „Zákony historického materialismu“, píše A. M. Verbin – V. Ž. Kelle – M. J. Kovalzon, „jsou obecné ve dvojitým smyslu: za prvé v tom, že působí ve všech nebo ve více formacích (i když se projevují zvláštním způsobem v každé formaci), a za druhé v tom, že se vztahují na všechny stránky společenského života, ukazují vzájemný vztah těchto různých stránek v různých etapách historického vývoje“ [Verbin 1958 : 153]. Stejně stanovisko zastává G. J. Glezerman v knize *O zákonech společenského vývoje* [Glezerman 1960 : 24–25]. Podle názoru Verbina, Kelleho a Kovalzona je třeba nazývat sociologickými takové zákony, které zahrnují všechny stránky života společnosti, ukazují vzájemný vztah těchto různých stránek, vztahují se na společnost jako sociální celek [Verbin 1958 : 153]. Tito autoři dále dělí sociologické zákony na obecně sociologické a zvláštní [Verbin 1958 : 154]. První působí ve všech formacích a jsou předmětem historického materialismu, kdežto druhé působí jen v rámci dané formace a „jsou předmětem speciální sociologie“ [Verbin 1958 : 153].

V. P. Rožin vkládá do pojmu sociologického zákona jiný obsah než uvedení autoři. Hlavním znakem sociologického zákona je podle něho spojení mezi sociálními jevy, tj. jevy majícími vztah ke společnosti. „Ať se společenský jev vztahuje k materiálnímu, sociálnímu nebo duchovnímu životu, ve všech případech má sociální povahu a podřizuje se zákonům, které jsou sociologické“ [Rožin 1962 : 46, 47]. Jak vidíme, pojem sociologického zákona je v daném případě ztotožňován s pojmem společenského zákona, i když v dalších pracích autor tyto pojmy rozlišuje. Specifičnost sociologického zákona nevyjasňuje ani vymezení obsahu obecných a zvláštních sociologických zákonů.

Do diskuse o sociologických zákonech se zapojili další sociologové. Bylo vysloveno mnoho různých názorů. Diskuse však nevedla k sjednocení názorů. Jejím kladem sice bylo, že problém sociologického zákona nastolila jako ústřední, nevyřešila však specifičnost sociologických zákonů, neklasifikovala je, neurčila jejich místo mezi ostatními zákony společnosti, neboť narazila na velké teoretické obtíže týkající se samých základů přístupu k poznávání zákonů, k chápání jejich povahy, specifičnosti a klasifikace.

Domníváme se, že velká zásluha o vyjasnění specifičnosti sociologických zákonů náleží A. K. Uledovovi, který spojuje praktické budování komunismu s nutností poznávat společnost jako celistvý sociální systém a upozorňuje na různé typy zákonitostí, jež působí na společnost při jejím utváření a vývoji a jejichž zkoumání „je určováno nejen teoretickými potřebami, spojenými s prohloubením vědeckého poznání společenských zákonů, ale i s praktickými potřebami“. [Uledov 1971 : 21]. „Vyjasnění specifičnosti různých typů společenských zákonů, mechanismů jejich působení, jakož i metodologických principů jejich zkoumání je konečným podmíněno požadavky sociálního řízení“ [Uledov 1975]. Ve svých pracích se tento autor vrací zpět k počátku diskuse vyprovokované článkem J. Kuczyńského. Ztotožňování zákonů historického materialismu se zákony sociologickými nepokládá za nejlepší řešení problému, neboť tím ještě není pojem sociologického zákona určen. Pokládá za správné vydělovat zvláštní druh zákonů vyjadřujících vztahy mezi různými „sférami“ skutečnosti a jejich částmi, jak to učinil J. Kuczyński. Nesouhlasí však s jeho zvoleným kritériem, které nedovoluje vymezit specifičnost sociologického zákona a odlišit ho od zákona historického materialismu. Dále se domnívá, že specifičnost sociologického zákona je možno vyjasnit jen v komparaci se zákonem nesociologickým. Protože J. Kuczyński srovnává sociologické zákony se zákony historického

materialismu, předpokládá, že zákony historického materialismu nejsou sociologické. Takový předpoklad však podle Uledova není správný, protože historický materialismus se zabývá zákony vývoje společnosti. Zároveň však upozorňuje, že zdaleka ne každý sociologický zákon je zároveň zákonem historického materialismu. Je přesvědčen, že správný přístup k vyjasnění obsahu sociologického zákona vyžaduje především, aby sociologické zákony byly odlišeny od nesociologických. Vychází z pojetí společnosti jako systému a specifická sociologických zákonů spadá v tom, že vyjadřují systémotvorné vztahy společnosti. Podstata společnosti jako celistvého systému je vyjádřena zákony vzájemného spojení mezi společnostmi jako celkem a jednotlivými sférami, zákony, které spojují všechny sféry společenského života v jeden celek. Sociologické zákony označuje Uledov za zvláštní skupinu společenských zákonů. Nepatří sem zákony vlastní jednotlivým sféram společenského života. Takové zákony nazývá Uledov podsystémové. Do této skupiny nezahrnuje ani historické zákony, ty jsou podle jeho pojetí nadsystémové. Zákony podsystémové, nadsystémové a systémové jsou relativně samostatné typy společenských zákonů. Základem rozlišování uvedených typů zákonů je společenská struktura, která ukazuje specifickou sociologických zákonů jako systémových zákonů společnosti.

Domníváme se, že především Uledova kniha *Sociologické zákony* je pevnou bází, o níž se mohou opírat teoretikové při další analýze sociologických zákonů, při vyjasňování jejich specifčnosti, při jejich klasifikaci a určování místa v systému zákonů společnosti.

Literatura

- Andrejev, N.: *K voprosu o ponimanii zakonomernosti v istorii*. Leningrad 1929.
- Děvjatin, N. A.: *Problema istoričeskogo zakona v proizvedenijach K. Marksa i F. Engelsa*. Tomsk, sborník Problemy metodologii i logiki nauk 1969.
- Glezerman, G. J.: *O zakonach obščestvennogo razvitiija*. Moskva, Gos. izd. političeskoj literatury 1960.
- Gončaruk, S. M.: *Obščestvennyje zakony i ich strukturnyje elementy*. Moskva, Filosofskije nauki 1973, č. 6.
- Gulyga, A. V.: *Istorija kak nauka*. Moskva, sborník Filosofskije problemy istoričeskoj nauki 1969.
- Gurevič, A. J.: *Ob istoričeskoj zakonomernosti*. Moskva, sborník Filosofskije problemy istoričeskoj nauki 1969.
- Choťakova, V. A.: *Socialnyje zakony i dejatel'nost' ljuděj*. Moskva, Filosofskije nauki 1972, č. 3.
- Istorija i sociologija*. Moskva, Nauka 1964.
- Kozlovskij, V. V.: *O predmetě marksistskoj sociologii*. Moskva, Voprosy filosofii 1958.
- Kuczyński, J.: *Sociologičeskije zakony*. Moskva, Voprosy filosofii 1957, č. 5.
- Mitin, V. I.: *Objektivnyje zakony istorii i socialnaja aktivnost'*. Moskva, Filosofskije nauki 1968.
- Pletnikov, J. K.: *Někotoryje ischoďnyje katěgorii issledovaniija mehanizma dejstvija obščestvennyh zakonov*. Moskva, Filosofskije nauki 1973, č. 2.
- Rožin, V. P.: *Zakony marksistsko-leninskoj sociologii*. Moskva 1969.
- Rožin, V. P.: *Vveděnije v marksistskuju sociologiju*. Leningrad, izd-vo LGU 1962.
- Rumjancev, A. M. — Osipov G. V.: *Marksistskaja sociologija i konkretnyje socialnyje issledovaniija*. Moskva, Voprosy filosofii 1968, č. 6.
- Solodkij, B. S.: *V. I. Lenin i problema obščestvennoj zakonomernosti i socialnoj aktivnosti ličnosti*. Moskva, sborník Filosofsko-sociologičeskije problemy teorii ličnosti 1969, č. I. M.
- Ugrinovič, D. M.: *O predmetě marksistskoj sociologii*. Moskva, sborník Očerki metodologii poznaniija socialnyh javlenij 1970.
- Uledov, A. K.: *Problema sociologičeskogo zakona v obščestvoveděnii*. Moskva, Filosofskije nauki 1971, č. 3.
- Uledov, A. K.: *Sociologičeskije zakony*. Moskva, Mysl 1975.
- Verbin, A. I. — Kelle, V. Ž. — Kovalzon, M. J.: *Istoričeskij matěrializm i sociologija*. Moskva, Voprosy filosofii 1958, č. 5.
- Vinogradov, V. P. — Gončaruk, S. M.: *Zakony obščestva i naučnoje predviděnije*. Moskva, Politizdat 1972.

Milena Manová